Все почалося з того, що Моня Квасов прочитав у якійсь книжці, ніби вічний двигун — неможливий. З отаких-то й отаких-то причин — хоч би тому, що існує тертя...

Моня... Тут, між іншим, слід пояснити, чому — Моня. Його звали Митьком, Дмитром, але бабуся називала його Митром, а ласкаво — Мотькою, Мотею. А вже дружки переробили на Моню — так простіше, крім того, непосидючому Митькові ім'я це, Мопя, якось більше пасувало, вирізняло його з-поміж інших, підкреслювало саме його непосидючість і перекірливий характер.

Прочитав Моня, що вічний двигун неможливий... Прочитав, що, незважаючи на це, багато й багато хто намагався винайти такий двигун... Переглянув уважно малюнки тих "вічних двигунів", які в різні часи пропонувалися... Й замислився. Що тертя там, закони механіки — на все це він не зважив, а одразу з головою поринув у винахід такого "вічного двигуна", якого ще не було. Він чомусь не повірив, що такий двигун неможливий. Якось так траплялося з ним, що на будь-які тверезі думки... від будь-яких тверезих думок він зневажливо відмахувався і думав своє: "Та хай їм грець! Почнуть отут мені..." І зараз він теж подумав: "Отакої!.. Що значить — неможливий?"

Моні йшов двадцять шостий рік. Він жив з бабусею, хоча десь були і мати, й батько, але бабуся ще маленького взяла його від них до себе (вони тільки те й знали, що розходилися та знову сходилися) й виростила. Моня закінчив семирічку в селі, провчився в сільськогосподарському технікумі півтора року, не сподобалося, кинув, до армії працював у колгоспі, відслужив у армії, здобув там спеціальність шофера й тепер працював у радгоспі шофером. Моня був білявий, вилицюватий, очі глибокі, маленькі. Велика нижня щелепа його сильно випиналася вперед, від чого й на вигляд Моня був аж надто зарозумілий і впертий. От що правда, то правда: якщо вже вскочить йому в голову якась ідея,— чи то навчитися грати на акордеоні, чи то, як у минулому році, відстояти в своєму городі сімнадцять соток, не

п'ятнадцять, як належить за законом, а сімнадцять, саме стільки, скільки є в них з бабусею, через що їм і запропонували перенести тин ближче до хати,— то ідея та, що ним заволоділа, підкоряла собі всього Моню: він уже ні про що не міг думати, тільки про те, щоб навчитися на акордеоні або не віддати сільрадівським оті нещасні дві сотки землі. І свого домагався. Так і зараз, із оцим двигуном: Моня перестав бачити й розуміти все навколо, весь поринув у велику винахідницьку справу. І хоч що він робив — їхав на машині, вечеряв, дивився телевізор — усі думки про двигун. Він накидав уже біля десятка варіантів двигуна, але сам же й бракував їх один за одним. Думка працювала судорожно, Моня підхоплювався ночами, креслив яке-небудь чергове колесо... В своїх здогадах він увесь час тицявся навколо колеса, одразу з колеса почав і продовжував шукати нові й нові засоби — як примусити колесо безупинно крутитися.

І нарешті спосіб було знайдено. Ось він: береться колесо, наприклад, велосипедне, закріплюється на вертикальній осі. До обода колеса прилаштовується похило (під кутом у 45 градусів до площини колеса) жолоб — так, щоб по ньому вільно могло ковзати що-небудь важке, припустимо, кілограмова гирка. Тепер, якщо до осі, на якій закріплено колесо, так само жорстко прикріпити (приварити) залізний стерженець, щоб вільний кінчик цього стерженця був над жолобом, де ковзається гирка... Тобто, якщо гирка, прямуючи вниз по жолобу, упреться в цей стерженець, то вона ж і штовхатиме його, ну, не штовхатиме — тиснутиме на нього, на цей стерженець! А стерженець з'єднаний з віссю, вісь — закрутиться, закрутиться й колесо. Таким чином, колесо само себе крутитиме.

Моня придумав це вночі... Підхопився, накреслив колесо, жолоб, стерженець, гирку... І навіть не відчув, що дуже зрадів, лише здивувався: ну й чого ото вони стільки часу голови ламали! Він пройшовся по світлиці в трусах, безмежно гордий і спокійний, сів на підвіконня, закурив. У вікно дув з вулиці гарячий вітер, хиталися й шуміли молоді берізки біля штахетів; пахло пилюкою. Моня раптом уявив собі величезний простір своєї Батьківщини, Росії,— як нескінченну

рівнину, й побачив себе на цій рівнині — крокує спокійно по дорозі, руки в кишенях, позирає навколо... І в цій ходьбі — нічого більше, йде, та й годі — відчув Моня якусь власну велич. Отак ось пройде людина по землі — тихо, без галасу,— подивиться на все тут — та й піде собі. А потім спохватиться: адже хто був! Хто був!.. Хто був!.. Моня ще походив по світлиці... Якби на ньому були не труси, а штани, то вже зараз засунув би руки в кишені й так походив би — хотілося. Але ліньки було надягати штани, не ліньки, а совісно метушитися. Спокій, могутній спокій огорнув Монину душу. Він вклався на ліжко, проте до ранку не заснув. Двигун свій він уже не зачіпав — там усе ясно, а лежав поверх ковдри, дивився крізь вікно на зірки. Гарячий вітер над ранок послабшав, було тепло, але не душно. Густе небо почало бліднути, стало, як ситчик, голубенький, запраний... І та особлива тиша, світанкова, ляклива, не вічна, прилягла під вікном. І невдовзі її сполохали, цю тишу,— рипнули неподалік ворітця, потім брязнув ланцюг біля криниці, потім, вискнувши, розкрутився криничний пал... Люди почали прокидатися. А Моня лежав на ліжку й дивився у вікно. Нічого нібито не змінилося, але яким бажаним, яким дорогим зробилося життя. Ох, чорт забирай, як, виявляється, не помічаєш, що все довкола — прекрасне, просте, безмежно дороге. Ще полежав Моня з півгодини і теж підвівся: хоч і рано, та однаково уже тепер не заснути.

Підсів до столу, знову глянув на свій креслюнок... Дивно, що він не хвилювався й не радів. Спокій, як і досі, огортав душу. Моня закурив, відкинувся на спинку стільця й заходився колупати сірником у зубах — просто так, нарочито, щоб нікчемною цією дією підкреслити надзвичайність того, що сталося вночі й тепер лежало на столі у вигляді невеличких креслюнків. І Моня відчув задоволення: на столі лежить креслення вічного двигуна, а він длубається в зубах. Отак-то, любі товариші!.. До вподоби вам у жарких перинах вилежуватися на світанку з дружинами, до вподоби сопти й блаженствувати — дрібнота. А потім ходитимуть задоволені цілий день, робитимуть які-небудь дрібненькі справи, й при цьому морщитимуть лоба — нібито й вони думають. Ой-ля-ля! Навіть думати вмієте?! Ти глянь. А втім, чому б і ні: видумали ж, скажімо, рукомийник. Адже ж це яку голову треба мати, щоб... Ех, люди,

люди! Моня усміхнувся й пішов до винаходу людства — до рукомийника, вмиватися.

І цілісінький ранок Моня був у цьому насмішкуватому настрої. Бабуся помітила, що він якийсь блаженний зрання... Вона була весела міцна жінка, Мотьку свого любила, але ніяк цієї любові не показувала. Вона й сама думала про людей просто: живуть, здобувають шматок хліба, приходить час — вмирають. Головне не сплохувати в тяжку годину, як-небудь викрутитись. Під час війни, наприклад, вона пристосувалася так: помітила, що в одній з колгоспних комор щілина в підлозі, а крізь ту щілину помаленьку сиплеться зерно. А комора задньою стінкою виходила до дороги, проте від дороги її заслоняли зарості кропиви й бур'яну. Вночі Квасиха пробралася з мішечком через оті зарості, пожалилася геть уся, але до зерна дісталася. Комора була висока, підлога від землі далеко — якраз людині пролізти. Квасиха зібрала розсипане зерно, продовбала ножем ширшу щілину... З тиждень ходила ночами під ту комору з мішечком. І чималенько наносила зерна. І під час голоду великого товкла ночами це зерно в ступі, підмішувала в борошно соснової кори й пекла хлібець. Так обминула свою загибель. Мотька був їй як син, навіть, напевно, дорожчий, бо тепер нікого більше вона не мала. Була дочка (синів двох убило на війні), Мотьчина мати, але вона зовсім заплуталася зі своїм чоловічком, закружляла в місті, взагалі якось не вийшло пуття з жінки, вона сюди й носа не показувала, отож — є вона й нібито немає.

— Чого це ти сьогодні такий? — запитала бабуся, коли сіли снідати.

— Який? — спокійно й поблажливо поцікавився Моня.

— Задоволений чимось. Мружишся, мов кіт на сонечку... Чи не приснилося часом чого?

Моня трохи подумав... І відказав хитромудро:

— Приснилося, що я знайшов десять тисяч карбованців у портфелі.

— А хай тобі грець! — Стара всміхнулася, помовчала й запитала: — Ну, то й що б ти з ними зробив?

— Що?.. А ти що?

— Я тебе запитую.

— Хм... Ні, а от що б ти зробила? Чого тобі, наприклад, треба?

— Мені нічого не треба. Хіба що хату пересипати...

— Краще вже нову поставити. Навіщо її пересипати — гниллям трусити.

Бабуся зітхнула. Довго мовчала.

— Гнилля-то воно гнилля... Та я вже тут віку доживу. Небагато залишилося. Я вже й обміркувала, як мене звідси виноситимуть.

— Знову завела своєї! — незадоволено сказав Моня. Він теж любив бабусю, хоча, може, не дуже це усвідомлював, але одно дратувало в ній Моню: розмови про прийдешню смерть. Та хай би ще через хвороби, немічність, приреченість — так ні ж, баба дуже хотіла жити, смерть ненавиділа, та удавала перед нею, перед смертю, покірну смиренницю. — Чого ти знову?

Розумна стара лукаво-скорботно всміхнулася.

— А чого ж? Хіба я два віки житиму? Прийде матінка...

— Ну... прийде — то й прийде: навіщо говорити про це завчасно?

Але говорити про це старій хотілося, от шкода тільки, Мотька терпіти не може таких балачок. Вона любила з ним розмовляти. Вона мала його за розумного хлопця й дивувалася, що в селі про це іншої думки.

— Так що ж воно тобі приснилося?

— Та нічого... байдуже: ранок гарний, от я і... радий.

— Ну, ну... І радій, поки молодий. Старість прийде — не радітимеш.

— Дарма! — безжурно й голосно сказав Моня, закінчивши снідати.— Ми ще... зміркуємо тут! Висловимо ще своє "фе"!

І Моня пішов у гараж. Але дорогою вирішив зайти до інженера РТС Андрія Миколайовича Голубєва, молодого спеціаліста. Він був чоловік приїжджий, тямущий, щоправда, трохи похмурий, зате не базікало. Разів зо два Моня з ним зустрічався, інженер був йому до вподоби.

Інженера він побачив у дворі,— порався біля мотоцикла.

— Здрастуй! — сказав Моня.

— День добрий! — не одразу озвався інженер і глянув на Моню несхвально: мабуть, не сподобалось, що з ним на "ти".

"Переживеш,— подумав Моня,— молодий іще".

— Прийшов сказати своє "фе",— вів далі Моня, заходили у двір.

Інженер знову подивився на нього.

— Яке там іще "фе"?

— Що думають учені про вічний двигун? — одразу почав Моня. Сів па колоду, дістав із кишені цигарки... І дивився на інженера знизу.— Га?

— Про який вічний двигун?

— Ну, про цей — перпетуум-мобіле. Звичайний вічний двигун, який не могли придумати...

— Ну то що?

— Що тепер з цього приводу думають?

— Та хто думає? — почав дратуватися інженер.

— Учений світ... Взагалі. Зняли цю проблему, чи як?

— Нічого не думають. Хіба більше робити нічого, щоб про таке думати.

— Значить, зняли проблему?

Інженер знову схилився до мотоцикла.

— Зняли.

— А не завчасно? — не давав йому втекти від розмови Моня.

— Що "не завчасно"? — знову озирнувся інженер.

— Та зняли ж. Проблему оцю.

Інженер уважно подивився на Моню.

— Чи не винайшов ти часом вічний двигун?

Моня й собі пильно глянув на інженера. І загнав у його дипломовану голівоньку... Наче ломаку в мурашник устромив:

— Винайшов.

Інженер, сидячи навпочіпки, зміряв Моню довгим поглядом. Одверто усміхнувся і повернув Моні ломаку — теж чітко, не без єхидства промовив:

— Вітаю.

Моня занепокоївся. Ні, він не засумнівався раптом у своєму двигуні, його стурбувало інше: як же, виявляється, глибоко увійшло в свідомість людей, що вічний двигун неможливий. Отак і винайдеш його, а вони твердитимуть — неможливий. Сперечатися з людьми — це важко, сумно. А вся ота перекірливість Моніна, вся його упертість — лише для того, щоб люди не встигли зробити боляче, поки будеш маніритися перед ними зі своєю довірливістю й злагодою.

— А що далі? — запитав Моня.

— Тобто?

— Ну, ти привітав... А далі?

— Далі — пускай по інстанції, домагайся... Ти вже зробив його? Чи тільки придумав?

— Придумав.

— Ото ж бо...— інженер усміхнувся, похитав головою,— От і просувай тепер... Пиши, чи що. Хіба я знаю.

Моня помовчав, боляче вражений посмішкою інженера.

— Ну, а чому ж ти навіть не запитав, що це за двигун? Узнав би хоч принцип роботи... Ти ж інженер. Невже тобі нецікаво?

— Ні, жорстко кинув інженер. — Нецікаво.

— Чому?

Інженер залишив мотоцикл, витер руки ганчіркою, кинув її на колоду, поліз до кишені по сигарети. Подивився на Моню зверху.

— Хлопче, ти ж казав, що в технікумі скількись-то вчився...

— Півтора року.

— От бачиш... Чого ж ти сидиш і таку маячню верзеш? Сам шофер, з технікою знайомий... Невже віриш в оцей свій двигун?

— Ти ж навіть не взнав принципу його роботи, а одразу ж — маячня! — здивувався Моня, відчуваючи, що — все: з цієї хвилини він затявся. Пізнав знайоме тремтіння в грудях, огидний холодок і тремтіння.

— І взнавати не хочу.

— Чому?

— Тому що це нісенітниця. І ти повинен сам розуміти, що нісенітниця.

— Ну, а раптом — не нісенітниця?

— Перевір. Перевір, а тоді вже й приходь... з принципом роботи. Але якщо хочеш, ось тобі моя порада: не марнуй часу і на перевірку.

— Спасибі за пораду.— Моня підвівся.— Взагалі за добрі слова...

— Ну от,— сказав інженер ніби співчутливо, але непохитно.— І не зачепи вас. Скажи ще, що мене в інституті вчили...

— Та годі тобі, до чого тут інститут! Я ж до тебе не по довідку прийшов...

— Ну, а для чого ж отака ось... самодіяльність! — вигукнув інженер. — Майже дев'ять років учився, і — от тобі маєш: вічний двигун. Як же так?.. Треба ж розуміти хоч такі речі. Як ти думаєш: коли б вічний двигун був можливий, невже б його досі не винайшли?

— Саме отак усі й розмірковують: неможливий — і квит і всі махнули рукою.

— Та не махнули рукою, а давно довели: не-мож-ли-вий! Говорив би хтось, у кого чотири класи за плечима, а то... Ти ж вісім з половиною років учився!.. Ну... Як же так? — інженер по-справжньому розгнівався, саме розгнівався, і не приховував того: дивився на Моню злісно й суворо. І вичитував.— Що ж ти вісім із половиною років робив?

— Смолив і до стінки ставив,— теж розлючено сказав Моня. І теж подивився в очі інженерові.— Чого ти, ніби на зборах виступаєш? Чого ти хизуєшся? Я тебе нікуди висувати не збираюся.

— От бачиш...— інженер трохи розгубився від зустрічної напористої злості, але і своєї не зменшив.— Адже умієш говорити... Значить, не такий то вже й темний. На біса тоді й з вічним двигуном носитися...

Людей смішити...— Інженер кинув сигарету, наступив на неї, крутнувся, вдавив її в землю і пішов заводити мотоцикл.

Моня рушив із двору.

Ошелешив його цей інженер. І соромно було, що вичитав, і злість на інженера піднялася не на жарт... Та найжахливіше, що з'явився сумнів у вічному двигуні. Моня пішов напрямки додому — до креслень. Крокував швидко,

дивився в землю. Соромно було й за свою вранішню безтурботність, спокій, вдоволення. Що не кажи, а він мусив гарненько все перевірити. І надав йому чорт — у стані отакої безжурності поперся до інженера! Звичайно, слід було б спершу перевірити.

Бабусі дома не було. І добре: одразу ж стривожилась би, присікалася б із запитаннями... Моня сів до столу, присунув креслення. Ну, то й що? Гірка — ось вона — тисне на стержень... Тисне ж вона на нього? Тисне. Адже тисне! А що ж вона робить? Моня згадав, як інженер запитав: "Що ж ти вісім з половиною років робив?" Ну? Гирка тисне на стержень, стержень від цього тиску зрушить... Зрушить. А другим кінцем він приварений до осі... та що за бісів дядько! Ну, то чому ж неможливо?! От тепер уже Моня захвилювався. Безперечно, хвилювався, просто нетерплячка його охопила. А так, вісім із половиною років учився, цілком вірно. Але — ось все, ось! Моня підхопився з стільця, походив по світлиці... Він не розумів: що вони? Ну, хай доведуть, що гирка не тиснутиме на стержень, а стержень від цього не посунеться. А чому б йому й не посунутись? Ви згодні — посунеться? Тоді й вісь... Тьху! Моня не знав, що робити. А робити щось треба було — інакше серце розірветься від цього всього. Шкіра лусне від напруги. Моня взяв креслення й вийшов із хати, сам поки що не знаючи куди. Гайнув би й до інженера, якби той не поїхав. А може, й не поїхав? І Моня знову подався до інженера. І знову крокував швидко. Сором уже минувся, але така нетерплячка пойняла його, що хоч бігцем біжи. Трішки Моня й підбіг — у безлюдному провулку.

Мотоцикла в дворі не було. Моні стало прикро. І він скоріше машинально, ніж із якоюсь метою, зайшов до хати інженера. Дома була тільки молода господиня, вона нещодавно прокинулась, ходила ще в халатику, заспана, непричесана.

— Здрастуйте,— сказав Моня.— А чоловік ваш поїхав?

— Поїхав.

Моня хотів вийти, але зупинився.

— Адже ви вчителька? — запитав він.

Господиня здивувалася.

— Так. А хіба що?

— З якого?

— З математики.

Моня, не звертаючи уваги на безладдя, якого жінки соромляться, не зважав і на господиню,— вона ще не опорядилася,— пройшов до столу.

— Ану лишень гляньте на оцю штуку... Я тут посперечався з вашим чоловіком... Ідіть-но сюди.

Молодиця трохи постояла нерішуче, дивлячись на Моню. Вона була дуже гарна, пухкенька.

— Що? — запитав Моня.

— Так у чому ж справа? — й собі запитала вчителька, підходячи до столу.

— Дивіться,— почав пояснювати Моня,— ось це такий жолобок, з будь-якої сталистої жерсті... Так? Він — в отакий спосіб — похило прикріплений до обода оцього колеса. Якщо ми сюди покладемо гирку, отут, зверху... А оце стержень, він прикріплений до осі. Гирка поїхала, зрушила стерженець. Вона зрушить його?

— Натисне.

— Натисне, Він же буде рухатися від цієї гирки, еге ж? Стерженець оцей. А вісь що робитиме? Закрутиться? А колесо? Адже колесо до осі наглухо прикріплене...

— То що ж це таке, вічний двигун, еге?

Моня сів на стілець. Дивився на вчительку. Мовчав.

— То що це? — знову запитала вона.

— Так ви ж самі сказали!

— Вічний двигун?

— Він.

Вчителька здивовано скривила свої свіжі губки, довго дивилася на креслення... Підсунула й собі стілець, сіла.

— Ну? — запитав Моня, закурюючи. В нього знову закалатало в грудях, але тепер від радості й нетерпіння.

— Не крутитиметься колесо,— сказала вчителька.

— Чому?

— Не знаю поки що... Це треба розрахувати. Воно не повинно крутитися.

Моня люто стукнув себе кулаком по коліну... Підвівся й заходив по кімнаті.

— Ну, друзяки!..— почав він.— Я не розумію: чи ви завчилися, чи... Та чому ж не буде? — Моня зупинився, дивлячись просто в вічі жінці.— Чому?

Жінка теж не зводила з нього погляду, дещо стривожена. Мабуть, вона навіть злякалася трошки.

— А вам треба, щоб крутилося? — запитала вона.

Моня пропустив повз вуха це безглузде запитання, сам запитав — все про своє:

— То чому ж воно не крутитиметься?

— А як вам чоловік пояснював?

— Чоловік... ніяк. Чоловік почав соромити мене.— І знову Моня кинувся до креслення: — Ви скажіть, чому колесо... гирка тисне?

— Тисне.

— Тисне. Стержень від цього тиску...

— Знаєте що,— перебила Моню вчителька,— чого ми тут гадаємо: це нам легко пояснить учитель фізики, є такий Олександр Іванович... Ви знаєте його?

— Знаю.

— Він же неподалік живе.

Моня згорнув креслення. Він знав, де живе вчитель фізики.

— Тільки почекайте мене, гаразд? — попросила вчителька.— Я з вами піду. Мені теж цікаво стало. ‘

Моня сів на стілець.

Учителька зніяковіла...

— Мені одягтися треба...

— А-а,— здогадався Моня.— Ну, звичайно. Я на ганку підожду.— Моня пішов до дверей, але з порога озирнувся, сказав усміхаючись.— Ну й діла! Еге?

— Я зараз,— сказала жінка.

Вчитель фізики, дуже добра людина, з поволзьких німців, на прізвище Гекман, усміхаючись, слухав збудженого Моню... Дивився на креслення. Вислухав.

— От!..— сказав він молодій вчительці з непідробним захватом.— Бачите, як усе продумано! А ви кажете...— І повернувся до Моні. Й сам потроху збуджуючись, почав пояснювати:

— Гляньте сюди: я майже нічого не зачіпаю у вашій конструкції, тільки внесу маленькі зміни. Я приберу (він вимовляв "припєру") ваш жолоб і вашу гирку... А до обода колеса замість жолоба прикріплю теж стержень — вертикально. От...— Гекман намалював своє колесо й до обода його "прикріпив" стержень.— От сюди ми його присобачимо... Так? — Гекман був дуже задоволений.

— Тепер я до цього вертикального стержня прикріплюю пружину... О-ось...— Учитель і пружину зобразив.— А другим кінцем...

— Я вже подібний до цього двигун бачив у книжці,— перебив Моня вчителя.— Так не буде крутитись.

— Ага! — вигукнув щасливий учитель.— А чому?

— Пружина однаково тисне на обидва кінці...

— Це ясно?! Взяли ваш варіант: гирка. Гирка лежить на жолобі й тисне на стержень. Але ж гирка це та сама пружина, з якою вам усе ясно: гирка однаково тисне і на стержень і на жолоб. Абсолютно однаково! Колесо стоїть.

Це здалося Моні жахливим.

— Як же це так?! — скипів він.— Ви що? По жолобу він тільки ковзає, — жолоб можна ще крутіше поставити,— а на стержень падає. І це — однаково?! — Моня люто глянув на вчителя. Але того не полишала дивна радість.

— Отак! — вигукнув він, усміхаючись. Мабуть, його дуже тішила непорушність законів механіки.— Однаковісінько! Ця нерівномірність — це уявна нерівномірність, тут абсолютна рівність...

— А щоб вас правцем поставило з вашою рівністю! — гірко промовив Моня. Згріб креслення й пішов геть.

Вискочив з хати й швидко подався додому. Це схоже на якусь змову. Це чорт знає що!.. Як зговорилися. Адже ясно, дитині ясно: колесо не може не крутитися! Ні, воно, бачте, н е п о в и н н о крутитися. Ну що це?!

Моня повернувся додому, написав записку, що він погано себе почуває, знайшов на городі бабусю, звелів їй однести записку до контори радгоспу, нічого більше не сказав старій, а пішов у сарай і почав робити вічний двигун.

...І він його зробив. Увесь день працював не розгинаючи спини, дотемна. Дороблял уже при ліхтарі. Розібрав велосипед, узяв колесо, жолоб зробив зі старого оцинкованого відра, стержень не приварив, а прикріпив до осі болтами... Все було зроблено, як і задумав.

Моня підвісив ліхтар якнайвище, сів на чурбак поряд із колесом, закурив... І не хвилюючись, штовхнув колесо ногою. Чомусь хотілося почати вічний рух неодмінно ногою. І, прихилившись спиною до стіни, почав поблажливо дивитися, як крутиться колесо. Колесо покрутилося-по— крутилося й зупинилось. Потім Моня розкручував його вже руками... Подовгу — зчудовано, вороже — дивився на світлий круг колеса, який вилискував спицями. Колесо зупинилося. Моня зміркував, що не вистачає противаги. Адже треба урівноважити жолоб і гирку! Урівноважив. Знову що було сили розкручував колесо, знову сидів над ним і чекав. Колесо зупинялося. Моня хотів поламати його, але роздумав... Посидів іще трохи, підвівся й з спустошеною душею неквапно побрів світ за очі.

...Прийшов до річки, сів над водою, вибирав помацки навколо себе камінчики й стріляв ними з долоні в темну воду. Від річки не повівало спокоєм, вона ледь шуміла, плюскалася в камінні, зітхала в темноті на

протилежному березі... Цілісіньку ніч чомусь турбувалася, бурмотіла сама до себе — і текла, текла. Па середині, на бистрині, полискувала її сріблясta спина, а тут, біля берега, вона весь час ворушила якісь камінчики, нишпорила в кущах, то сердито шипіла, а то ніби сміялася тихо — шепотом.

Моня не страждав. Йому навіть сподобалося, що ось він тут сам, усі над ним насміялися й далі сміятимуться: хоч і бувають виняткові нісенітниці, але вічного двигуна піхто в селі не винаходив. Цього вистачить місяців на два язиками плескати. Нехай. Треба ж і посміятися людям. Вони багато працюють, розваг тут особливих нема — хай посміються, байдуже. Він, Моня, цієї ночі навіть любив їх, людей, за віщось. Думав про них спокійно, співчутливо, йому навіть спало на думку, що дарма він так багато сперечається з ними. Чого сперечатися? Треба жити, нести свій хрест мовчки... І себе теж стало трохи шкода.

Дочекався Моня, що й па світ благословилося. Він і думати перестав про свою невдачу. Вмився в річці, зійшов на узвіз і попрямував береговою вулицею. Знову просто так, без мети. Спати не хотілося. "Треба женитися,— думав Моня,— народити дітей, трьох, скажімо, й спостерігати, як вони розвиваються. І знайти спокій, ходити ось так — повагом, важко й дивитися на все спокійно, поблажливо, трохи насмішкувато". Моня дуже любив спокійних людей.

Вже зовсім розвиднілося. Моня не помітив, як прийшов до хати інженера. Не нарочито, звичайно, прийшов, а брів мимо й побачив у дворі інженера. Той знову порався коло свого мотоцикла.

— Доброго ранку! — сказав Моня, зупинившись біля паркана. Й дивився на інженера мирно й весело.

— Здоров! — відгукнувся інженер.

— А воно крутиться! — сказав Моня.— Колесо.

Інженер підвів голову від свого мотоцикла… Деякий час дивився на Моню — не те, що не вірив, певніше так: не вірив і не розумів.

— Двигун, чи що?

— Двигун. А колесо… Крутиться. Цілу ніч крутилося. Й зараз крутиться. Мені набридло дивитися, я пішов трохи прогулятися.

Інженер тепер уже справді нічого не розумів. Вигляд у Моні втомлений і чесний. І ніскілечки не присоромлений, а навіть якийсь просвітлений.

— Правда, чи що?

— Ходімо — подивишся сам.

Інженер пішов з двору до Моні.

— Ну, це… фокус який-небудь,— усе-таки не повірив він,— підстроїв там що-небудь?

— Який фокус! У сараї… на підлозі: крутиться й крутиться.

— А від чого колесо?

— Від велика.

Інженер зупинився на мить.

— Ну, правильно: там гарний підшипник — воно й крутиться.

— Так,— сказав Моня,— але не цілу ж піч!

Вони знову рушили.

Інженер більше не запитував. Моня теж мовчав. Лагідний настрій не полишав його. Хороший якийсь настрій, навіть самому цікаво.

— І цілу ніч крутиться? — не втримався і знову запитав інженер уже перед Мониною хатою. І глянув пильно на Моню. Моня спокійнісінько витримав його погляд і, ніби сам теж дивуючись, сказав:

— Цілу ніч! Годині о десятій вчора штовхнув його і от... скільки вже зараз?

Інженер глянув на годинника, йшов з Монею, вкрай спантеличений, хоч намагався приховати це, шануючи своє інженерське звання. Моні навіть смішно зробилося, дивлячись на нього, але він не показав, що смішно.

— Приготувалися! — сказав Моня, зупинившись перед дверима сарая. Подивився на інженера й штовхнув двері... Й відступив убік, щоб той пройшов всередину й побачив колесо. І сам теж увійшов слідом — дуже цікаво стало: як інженер виявить, що колесо не крутиться.

— Ну-у,— сказав інженер.— Я думав, ти хоч фокус який-небудь тут придумав. Не смішно, парубче.

— Ну, пробач,— сказав Моня задоволений.— Ходімо — в мене коньячок є... зберігся: вип'ємо по чарчині?

Інженер зацікавлено дивився на Моню. Усміхнувся.

— Ходімо.

Рушили до хати. Обережно, намагаючись пе шуміти, прослизнули через сіни... Пройшли вже було, але бабуся почула.

— Мотько, де це ти був цілу ніч?

— Спи, спи. все гаразд.

Вони зайшли у світлицю.

— Сідай,— запросив Моня.— Я зараз організую...

— Та ти... нічого не треба організовувати! — сказав інженер пошепки.— Кинь. Навіщо зранку організовувати?

— Ну, добре,— погодився Моня.— Я хотів хоч пиріжок який-небудь... Ну, добре.

Коли випили по чарчині й закурили, інженер з цікавістю подивився на Моню, примружив усміхнені розумні очі.

— Все-таки не повірив па слово? Зробив... Цілу ніч, мабуть, працював?

А Моня сидів тепер замислений і спокійний — так ніби було вже в нього троє дітей, і він спостерігав, як вони розвиваються.

— Цілий день учора проморочився... Справа не в тому,— заговорив Моня, й заговорив без дріб'язкового жалю й горя, а з глибокою, щирою цікавістю,— справа в тому, що я все-таки не розумію: чому воно не крутиться.

— Не повинно,— сказав інженер.— У цьому вся суть.

Вони подивилися один на одного... Інженер усміхнувся, й стало ясно, що зовсім не злий він чоловік — усмішка в нього щира, довірлива. Просто, мабуть, на нього, зважаючи на його молодість і совісність, навалили стільки роботи в радгоспі, що він забув і усміхатися, й говорити привітно — не до того стало.

— Вчитися тобі, друже, треба,— порадив інженер.— Тоді все буде зрозуміло.

— До чого тут — вчитися, вчитися,— незадоволено сказав Моня.— От знайшли тему: вчитися, вчитися... А вчених дурнів хіба не буває?

Інженер засміявся... і підвівся.

— Бувають! Проте невчених їх все-таки більше. Я не про цей випадок кажу... взагалі. Бувай здоровий!

— Давай ще по чарчині!

— Ні. І тобі не раджу.

Інженер вийшов із світлиці й хотів знову прослизнути через сіни нечутно, але бабуся вже не спала, дивилася на нього з печі.

— Йди вільніше,— сказала вона,— однаково не сплю.

— Здрастуйте, бабусю! — привітав її інженер.

— Доброго здоров'я, голубе. А ви чого ж не спите? Ти глянь, молоді, а немов діди старі... Вам спати й спати треба.

— А під старість що робитимемо? — сказав інженер весело.

— Під старість теж не поспиш.

— Ну, значить, потім коли-небудь... Де-небудь.

— Хіба що так...

Моня сидів у світлиці, дивився у вікно. Верхня частина вікна зайнялася вже червоним — сходило сонце. Село пробудилося; грюкали ворота, мукали корови, збираючись у табун. Перемовлялися люди, вже десь і покрикували одне на одного... "Все як ведеться. Слава богу, хоч тут усе ясно,— думав Моня.— Сонце сходить і заходить, сходить і заходить — недосяжне, невичерпне, вічне. А тут собі метушаться: кричать, поспішають, працюють, поливають капусту... Радості підраховують, невдачі. Хех!.. люди, милі люди... Здрастуйте!"